

Розділ 1

Чорти б забрали цю тишу! Щоб її порушити, безперервно пишу, хоча й лише у своїй голові. Та навіть це заняття монотонне й одноманітне. Скільки все це триватиме? Як хочеться зробити щось надзвичайне – нехай це призведе до катастрофічних наслідків – байдуже. Порушити цей усталений порядок, вивести із заціпеніння передусім себе, на інших начхати.

Як людина може роками жити цілковито залежною? Ви ніколи не замислювалися над цим? Як одні люди можуть перетворювати інших на тварин? Та не диких і нескорених, а тихих і покірних? Це не потребує багато зусиль, нервів і спеціальних навичок. Для цього не потрібні роки наполегливої практики, це все вже приготовано одними людьми для інших.

Відповідь проста. Вона може бути вимовлена одним словом. Щоправда, суть цього слова зовсім не проста, і я спробую розкрити його справжнє значення. І це слово – тюрма.

Я завжди говорила, що до в'язниці потрапляють лише дурні, і якщо вже примудрився туди потрапити, отже, саме там тобі й місце. А й справді: не вмієш красти – навіщо крадеш? Ну, вбив ти когось (не нам судити, можливо, були в тебе на те вагомні підстави, адже безпричинні дії та необґрунтовані вчинки роблять тільки душевнохворі), – але навіщо так по-дурному попався?

І ось я – одна з них, одна з цих дурних, які так нерозумно попалися. Поки ще не порядковий номер, але скоро ним стану. Моя дурність полягала в необізнаності. Так, я ніколи й не подумала б, що

люди можуть потрапити до в'язниці через вчинки, які більшість юридично неосвічених людей не вважає кримінальними. У цьому величезний недолік нашої освіти. Ніхто не спромігся повідомити дітям у школі найпростіші речі. Знання логарифмічної та показникової функцій, наприклад, вважаються обов'язковими, щоби дитина могла впевнено прямувати в дорослий світ. Натомість знання законів, таких як Закон про міліцію (нині – Закон про Національну поліцію), чомусь обминають. Коли я навчалася у школі, ми не мали навіть уроків з основ права. Хоч-не-хоч, а замислилися: може, це вигідно комусь там, нагорі? Я зрозуміла це, тільки-но мені виповнилося вісімнадцять і я опинилася в цих стінах.

Як і в кожного, хто не притягувався до відповідальності, не мав друзів або родичів, які попали би в пастку правосуддя, хто з обов'язків служби не стикався з цими людьми або із системою загалом, мої знання про в'язницю склалися виключно з фільмів і книжок.

Та я й не захоплювалася ніколи кримінальною тематикою. Я б легше впоралася з диким ведмедем на Алясці, якби опинилася там так само раптово, як у в'язниці, ніж із тими, кого називають правоохоронцями, – міліціонерами, нині вже поліцейськими, слідчими й адвокатами.

* * *

Ось вона – тюрма. Немов величезний чорний колодязь поглинув мене, як і багатьох до мене – жінок і чоловіків, старих, молодих і зовсім дітей. Він ненаситний і страхітливий, із нього немає шляху назад. Усі, хто потрапляв сюди, ставали самотніми дітьми, що ніби заблукали, і серця їхні скам'янів страх.

Зовсім очманілу, мене повели довгими заплутаними коридорами з холодними голими стінами, між якими одвіку панувала напівтемрява. На одних вона навіювала тугу, на других – жах, а в мені залишалися тільки втома й байдужість. Я навіть не могла зрозуміти, де опинилася, щосекунди чекаючи, що мене от-от відпустять і настане кінець моїм мукам.

Якась бабця тюпала поруч і чіплялася за моє пальто, шукаючи підтримки. Мабуть, я справляла враження впевненої люди-

ни, яка була тут не раз і знає кожен закуток цих страшних коридорів. Навіть конвойний, безслівно йдучи поруч, час від часу здивовано позирав на мене. На обличчі моєму не позначалося сум'яття, яке вирувало в душі. Насправді я почувалася переляканою й утомленою дитиною, яка вперто ставить німе запитання «Чому?». Отримати відповідь було неможливо, а навіть якби вона і знайшлася, то виникла б іще тисяча інших «чому».

Ув'язнення моє почалося тиждень тому. Спочатку мене привезли до райвідділу міліції. Абсолютно нелюдські умови, у які я потрапила, здавалися нереальними. Нічого не було пристосовано для перебування там людини понад три години. Оскільки ніхто не був відповідальним і через низку інших причин, не зрозумілих для мене ані тоді, ані зараз, протримали мене три доби. Гуманне цивілізоване суспільство залишилося поза цими стінами.

Утім, суспільство, яке було зовні, я могла назвати цивілізованим лише умовно. Мені «пощастило», моє дитинство та юність минули в дев'яності роки в Криму. Дивний то був час. Увечері з дому ніхто із законослухняних громадян не виходив, стрілянина була буденністю, а вранці з дивовижною байдужістю, а часом і зловтіхою всі обговорювали, де чий труп знайшли. Люди, злі через злидні та незмінний страх, не подали б руки на вулиці, а лемент про допомогу розцінювали як сигнал до втечі.

Того-таки року, коли я приїхала до Одеси, мені здалося, ніби я потрапила до іншої країни, а не до міста, яке розташоване на тому-таки Чорному морі, де й Крим. Жителі усміхалися, без страху розмовляли з перехожими. Дівчата стрибали в машину до незнайомих, не побоюючись, що їх викинуть за містом через годину. Мене вважали селючкою й сміялися з моїх страхів, не могли повірити в бандитів та інші нісенітниці, яким немає місця в сучасному цивілізованому світі.

Я звикла до беззаконня на свободі і, звісно, не чекала, що в тюрмі дотримуватимуться законів і зважатимуть на права арештантів. Не дуже здивувала й байдужість. Коли мене заштовхнули в камеру попереднього ув'язнення, я й не сумнівалася, що буде зле.

Умови утримання в сімферопольському райвідділі були такі, як у кінофільмах про середньовічних в'язнів. Приміщення –

півтора на півтора метра, голі поштукатурені стіни. Меблюванням цього приміщення були вмуровані в стіну дерев'яні лави завширшки сантиметрів сорок, може, навіть вужчі, за спинку правила стіна. Усе! Там навіть не горіла лампочка й панувала сліпа темрява! Це був бетонний колодязь.

А надворі лютував січень. Температура повітря того року опустилася до мінус десяти. Про температуру в цьому приміщенні точно не скажу, але, гадаю, там було не більше ніж плюс десять. Пальці постійно мерзли, холод пробирав до кісток, я вся трусилася. З дому я вийшла досить легко вдягнуеною – вовняне пальто, під ним джинси й тонкий светр, – тож зігрітися не було жодної змоги.

Холод був невимовний, хоч я й намагалася рухатися. Але коли сидиш у темряві в колодязі, ніякі присідання не врятують. Я вставала й стрибала на місці, та, щойно опускалася на лаву, знову тремтіла. З носа текло, здавалося, ніби ще трохи – і я впаду з лихоманкою. Від суцільного холоду ломило все тіло. Я знімала чоботи й руками розминала ноги, щоби зігріти їх. На якийсь час це допомагало.

Темрява була страшна, одначе людина, напевно, не може страждати від усього й одразу. Організм обирає найважливіше на цей момент, тому я могла думати тільки про те, щоби зігрітися. Ні про що інше я в житті так не мріяла, як про теплі шкарпетки та пуховик. Холод виявився найстрашнішою тортурою.

Ніякої їжі й води. Можливо, якби я попросила склянку води, мені б її милостиво подали, але навряд чи холодна вода вплинула б на мене добре. До райвідділку люди потрапляли короткостроково, тож, природно, ні про яку їжу й не йшлося. Голодні міліціонери давилися бутербродами, а харчування затриманих хвилювало їх найменше.

Це були три найстрашніші дні в моєму житті. У нездоланному холоді, голоді й непроглядній пітьмі. До туалету виводили двічі на добу, вранці та ввечері. Як собаку на прогулянку виводить турботливий господар. Можливо, якби я просилася, мене виводили б частіше, але я соромилася. Не могла уявити, як тарабанитиму в залізні двері й кричатиму: «Гей, начальник! Мені від-

лити треба», – як це робили мої сусіди-чоловіки. Навколо були лише чоловіки, і говорити їм про свої фізіологічні проблеми я не могла. Тому терпіла аж до вечора. Рятувало те, що не давали рідини, і те, що переважно я сиділа.

Мене кілька разів водили до слідчого на допит. Допитувала молода дівчина, яка в теплому світлому приміщенні пила гарячий чай. Вона дивилася на мене – і я не бачила ані найменшого співчуття. Мої руки трусилися від холоду, я не могла зігрітися навіть у її теплому й затишному кабінеті, а вона сьорбала чайок із печеньками та виконувала свою роботу. З усього було видно, що робота ця їй остогидла й вона хоче позбутися мене якомога швидше.

Чому прості люди не виявляють людяності? Вони можуть не втомно говорити про гуманність і справедливість, піклуватися про бездомних собак і плакатити, переглядаючи передачі «Жди мене». Але ті самі люди бувають напрочуд байдужими й сліпими, не виявляючи співчуття в буденній ситуації в них під носом. Я вірю, що люди отримують те, що віддали. Гадаю, дівчина не виняток.

Коли в райвідділку хтось просив про дзвінок, який дозволено зробити, у відповідь незмінно лунав сміх, немов захисники правопорядку почули найвеселіший жарт. І цей жарт їм не приїдався ніколи, хоча звучав він по сто разів на день, але все одно веселились! Адже сміх іще ніколи нікому не шкодив, натомість він згуртовує колектив.

Тож повідомити рідним про нещастя я не могла й тужила там у голоді, холоді й самотності. Чому в райвідділках нехтують простим цивільним правом на дзвінок? Чи не легше дозволити людям зателефонувати близьким? У чому причина відмови? Боятися напливу родичів чи правозахисників? Відповідно до закону правоохоронці самі зобов'язані повідомляти рідним, що людина затримана та перебуває за такою-то адресою.

Чоловіків затримують набагато частіше, тож вони сидять і чекають своєї долі принаймні в чоловічому товаристві. А я була позбавлена навіть цього та три доби провела на самоті.

Спала я на цій вузькій лаві, закутана в тонке пальто. Сном це можна було назвати з натяжкою, бо коли все тіло б'є пропасни-

ця, а зручно влягтися неможливо, то й забутися уві сні теж не виходить. Майже три доби без сну могли доконати будь-кого. Під такими тортурами хто завгодно може зізнатися в чому завгодно. То яке тут могло бути об'єктивне дізнання?

Коли хтось із хлопців у сусідніх камерах надто буйствував, «сторожа» вмикали вентиляцію, щоби його втихомирити. Морозне повітря, звісно, потрапляло не лише до порушника спокою, а й до всіх інших, включно зі мною. Як я не підхопила там запалення легенів – досі загадка. Вентиляція не вимикалася хвилин десять – п'ятнадцять, а якимось про нас забули й залишили на півгодини. Чоловіки в сусідній камері почали вибивати двері, не витримавши випробування. Коли вентиляцію нарешті вимкнули, здавалося, що в камері навіть потеплішало.

Дотепер не розумію, як таке можуть витримати літні жінки? Я ж була дівчиною, сильний організм долав усе. Але як це зносили немолоді, зі слабким здоров'ям? Можливо, організм мобілізується в разі потреби. Людина, кажуть, найвитриваліша істота.

Міліціонери іржали від такої розваги, а я думаю: що ж вони робили влітку? Напевно, навпаки, вмикали вентиляцію й шаленіли від власної кмітливості.

Спогади про три дні в тому жакливому місці моторошні. Вони для мене досі відокремлені від того, що відбувалося згодом. Усяке бувало, багато я побачила, але перші дні в темряві, холоді та голоді найболісніші.

Суцільна пільма не давала визначити, день на вулиці чи ніч, але на допит мене викликали щоранку – так я зуміла скласти два й два. Після темного колодязя виходити в освітлений коридор було некомфортно. Яскраве сонячне світло засліплювало, усе здавалося іншим, сяючим і несправжнім. Я починала звикати жити в колодязі, а його пільма вже видавалася природною.

Під час дізнання мені пояснили, що я поки затримана як свідок і тому адвокат мені не надається. Свідкам, мабуть, можна було не пояснювати закону і не зачитувати прав, тому я мало розуміла, що відбувається. Дізнання мало формальний характер – головне для міліції на цьому етапі було дотриматися процедури, не загубивши жодного папірця та підпису. Питання

комфорту затриманих, нехай навіть свідків, не входило до компетенції працівників райвідділу.

Я жила вістями з маленького віконця у дверях, через яке лилося світло. Можна було прилинути до цього отвору й спробувати щось розгледіти. Іноді повз проходили люди, іноді хтось заглядав до мене. Але побачити, що відбувалося у мене в камері, було неможливо, тож відвідувач швидко йшов далі.

Нарешті, через три дні, «нагорі» ухвалили рішення – і по мене прийшли. Відповідати на запитання тут не любили, чи то наказ у них такий, чи то їм самим подобається знущатися з людей, утім, про щось питати охорону – марна справа. У відповідь можна отримати хіба грубощі та дурощі, то краще мовчати. Що я й робила. Ніхто не пояснив, чому й куди, та мене нарешті кудись перевезли.

Їхали в машині типу старого «рафіка». На мене начешили наручники й охороняли три людини, не рахуючи водія. Хоч ноги не скували кайданами – мабуть, не знайшлося. Конвоїри пильнували мене, шлях минув у цілковитому мовчанні. От, виявляється, якого страху я нагнала на працівників правоохоронних органів.

Шлях був недовгим, їхали ми пізно ввечері порожнім містом, тож уся дорога забрала близько п'ятнадцяти хвилин.

У новому місці ув'язнення охоронці-чоловіки поставили мені стандартні запитання: прізвище, місце проживання, рік народження. Так би мовити, місцева реєстрація.

Після всіх звичайних запитань провели до камери. Якщо порівнювати з тим місцем, де мене утримували раніше, – просто номер у дешевому готелі. Кімната близько десяти квадратних метрів, два двоярусні ліжка з панцирними сітками одне навпроти одного. Невеликий пригвинчений до підлоги стіл, між ліжками нарешті туалет. Свій, персональний! Ця звичайна відкрита діра в підлозі викликала невимовну радість. Щоправда, у дверях, крім вічка, було віконце, і як скористатися набутими зручностями непомітно, я не розуміла.

Незважаючи на брак матраца й ковдри (не кажучи вже про постільну білизну), після вузької лавки в райвідділку гола пан-

цирна сітка здалася королівським ложем. Тут навіть підлогою проходила труба, і від неї йшло слабеньке тепло. Недостатнє, щоби добре прогріти приміщення, але таки тут було значно тепліше, ніж у райвідділку. Може, градусів п'ятнадцять чи шістнадцять. Пальто знімати поки не хотілося, одначе я відчула, що зможу зігрітися.

Ще одним плюсом було світло! Тут під стелею слабо світила лампочка, і я зрозуміла, що тепер не залишуся в непроглядній пітьмі, яка висмоктує сили. Дивовижно, як бойовий дух може підняти тьмяна лампочка, яка крізь шар пилюки ледь освітлює кімнату!

Я відразу лягла спати, але заснути не судилося. У залізні двері камери загримали – принесли гарячий чай. Гарячим я його називаю виключно тому, що так його називали тут, насправді він був заледве теплим. Але й за це єдине тепле питво, яке дали за останні три дні, я була вдячна.

Чай зіграв зі мною недобрый жарт – розбурхав апетит. Поки я страждала від холоду в райвідділку, думати ні про що, крім тепла, не могла. Хвилювання та цигарки заглушили голод, і аж тепер до мене дійшло, що востаннє я їла три дні тому. Як я ще трималася на ногах?

Мені здається, що з утікачами-каторжанами поводитися гуманніше, дбали, аби вони хоч не померли від голоду.

Як і все в цьому світі, ніч якось минула. Це була одна з багатьох ночей, проведених там, і я не виділяю її з низки інших. Досі сльози навертаються на очі від згадки про нелюдські умови, у яких довелося побувати. Відчуття того, що ти – особистість, приваблює дівчина, чиясь кохана, – зникало, випаровувалося. Думки були тільки про страждання тіла. Не знаю, як колись люди терпіли тортури, але це теж катування для сучасної цивілізованої людини. Мене гнітила не самотність, не було думок про свою долю. Хотілося тільки тепла та їжі. Чи це не тваринні бажання?

Сон нарешті зморив мене, я постаралася зручніше вмотитися на голій панцирній сітці, щоб її комірки не впивалися в обличчя. Пальто я зняла й укрилася ним, мені здалося, що так тепліше. Я ніколи не була розбещеною або розпещеною, наша сім'я

не була багатою, не мала прислуги, одначе до елементарних зручностей була привчена. Звикла спати на звичайному ліжку з чистою постільною білизною, тому тут заснути було складно.

Коли я вже спала, пролунав потужний удар по залізних дверях. Я підстрибнула, не розуміючи, що сталося. Глянула на двері й побачила у віконці для роздачі їжі усміхненого охоронця. Упевнившись, що я прокинулася, він був задоволений, зачинив вікно та пішов собі. Я крутилася ще якийсь час і нарешті знову заснула. Удар по дверях не забарився. Так і минула перша ніч. Щойно я засинала, лунав стукіт, який змушував прокинутися.

Що це було? Ігри охоронців? Не знаю. Гадаю досі. Хочеться вірити, що не всі люди такі. І що не всі охоронці такі, бо я знаю напевно: люди бувають різні.

Нарешті вранці прийшов мій адвокат.